

Σπορές τῆς Βίβλου στὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα

ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΖΟΥΡΓΟΥ*

Κυρίες καὶ κύριοι, καλησπέρα.

Ὁ τίτλος τῆς σημερινῆς μου ὁμιλίας εἶναι «Σπορὲς τῆς Βίβλου στὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα». Ἐκτιμῶ ὅτι κάποιοι ἄλλοι τίτλοι ἴσως νὰ ἦταν περισσότερο δηλωτικὸς τοῦ περιεχομένου. Κάτι σὰν «Βίβλος καὶ μυθιστόρημα, ἡ ἀναβλητικότητα μίας συνάντησης» ἢ «Δυσχέρειες στὴ σχέση Βίβλου καὶ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος». Γενικότερα θὰ φανταζόμουν κάποιον τίτλο πού θὰ ἐξέπεμπε ἐξαρχῆς τὴ δυστοκία μίας συνεύρεσης. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐμφανίζονται κάποιες ἐξαιρέσεις, πού θὰ μπορούσαν νὰ δικαιολογήσουν τὸν τίτλο μας. Σπορὲς ὑπάρχουν τελικὰ παρ' ὅλο πού τὰ πιὸ πολλὰ ἐδάφη ἀποδείχθηκαν πετρώδη καὶ ὁ ἄνεμος τῆς ἱστορικῆς ἀλλαγῆς σκόρπισε τοὺς σπόρους μακριά.

Ἄς ξεκινήσουμε ὅμως ἐνθουμούμενοι ἐν συντομίᾳ τὸν ὄρο μυθιστόρημα. Ἐνας γενικὰ ἀποδεκτὸς ὀρισμὸς θὰ ὄριζε ὡς μυθιστόρημα μίᾳ ἐκτενῆ μυθοπλαστικῆ ἀφήγηση σὲ πεζὸ λόγο. Στὴ διάρκεια τῆς ἐξέλιξής του ὡς γραμματειακὸ εἶδος τὸ μυθιστόρημα ἐνσωμάτωσε ἀρκετὲς μορφὲς γραφῆς ὅπως τὸ δοκίμιο, τὴν ἐπιστολή, τὴν βιογραφία, τὸ χρονογράφημα, τὰ συναξάρια καὶ φυσικὰ τὴν ποίηση. Τὸ μυθιστόρημα στὴν προσπάθειά του νὰ ἀναδιοργανῶναι συνεχῶς τὸν ἀναπαριστάμενο κόσμον καὶ στὴν ἀγωνία του νὰ βρῆται καινούργιες ὀπτικὲς ἀντίληψης τῆς πραγματικότητας ἐξέθρεψε τελικὰ ὀλοκληρωμένους κόσμους μὲ πλασματικὸν χαρακτῆρα καὶ τόπους, θὰ ἔλεγα σύμπαντα ὀλόκληρα.

Ἄπὸ τὴν ἄλλη ὅμως καὶ ἡ Βίβλος δὲν εἶναι ἕνας ὀλόκληρος κόσμος ἐντοπισμένος τοπογραφικὰ καὶ πολιτισμικά; Θὰ λέγαμε καλύτερα πὼς εἶναι μίᾳ σειρά διαδοχικῶν κόσμων, πού τοὺς φανταζόμαστε σὰν κρικούς

---

* Ὁ Ἰσίδωρος Ζουργὸς εἶναι ἐκπαιδευτικὸς καὶ συγγραφέας.

περασμένους στο ίδιο σχοινί, πού ἀγκιστρώνεται πολὺ πίσω, ἐκεῖ στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου.

Τὸ ἐρώτημα πὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει σήμερα εἶναι τὸ κατὰ πόσο αὐτοὶ οἱ δύο κόσμοι, αὐτὸς τῆς Βίβλου κι αὐτὸς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ κατ' ἐπέκταση παγκόσμιου μυθιστορήματος, ἔχουν κάποτε συναντηθεῖ. Περισσότερο θὰ ἀσχοληθοῦμε ὅμως μὲ τὴ δική μας περίπτωση καὶ ἐννοῶ τὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα. Ὅπως καταλαβαίνετε, σήμερα θὰ γίνουν μόνο νύξεις γιὰ ἓνα ἐκτενέστατο θέμα, πὺ γιὰ νὰ ἐρευνηθεῖ διεξοδικά, ἀπαιτεῖ διατριβὲς μέσα ἀπὸ διαφορετικὲς προσεγγίσεις. Νύξεις λοιπὸν μόνο καὶ προειδέαση γιὰ τὴν πιθανὴ συνάντηση δύο κόσμων, ἂν ἔγινε, σὲ ποιὸ βαθμὸ καὶ ποιοὶ παράγοντες τὴν ἐπηρέασαν. Ἐξαρχῆς, βασιζόμενοι κυρίως στὴν ἀναγνωστικὴ μας ἐμπειρία διατυπώνουμε μία συγγραφικὴ – κι ὄχι ἐπιστημονικὴ ὑπόθεση ἐργασίας: Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ θεωρεῖ τὴ συνάντηση τῆς Βίβλου μὲ τὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα ἀποσπασματικὴ καὶ εὐκαιριακὴ, στὴ δὲ περιπτώση τῆς Π. Διαθήκης οὐσιαστικὰ ὡς μὴ γενόμενη, σχεδὸν ἀνύπαρκτη.

Ἐπιχειρώντας μία μικρὴ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ ξαναθυμίζουμε ὅτι ὁ δυτικὸς χριστιανισμὸς ὕστερα κυρίως ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν προτεσταντικῶν ρευμάτων, ὑπογράμμισε τὴν ἀξία τοῦ ἱεροῦ κειμένου ὡς ἀτομικὸ ὄχημα σωτηρίας τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου. Οἱ προσπάθειες τῶν μεταρρυθμισμένων ἐκκλησιῶν στόχευαν ἐξαρχῆς στὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐγγραμματισμοῦ τῶν πιστῶν καὶ στὴ δημιουργία ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ ἐν δυνάμει ἀναγνωστῶν τῶν ἱερῶν κειμένων. Ἡ μὲ τὴν πάροδο τῶν χρόνων ἀποτελεσματικότερη καταπολέμηση τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ τὴν ἐνίσχυση τοῦ λαϊκοῦ σχολείου δημιούργησε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία μᾶζες ἀναγνωστῶν, οἱ ὁποῖες εἶχαν ὡς κύρια ἀναγνωστικὴ ἐμπειρία τὰ βιβλικὰ κείμενα. Αὐτὲς οἱ πρώτες γενιὲς τῶν ἀναγνωστῶν ζοῦσαν πιά στὴν ἐποχὴ τοῦ ὀλοένα πιὸ φτηνοῦ τυπογραφημένου βιβλίου. Ὁ διαφωτισμὸς, ἡ σταδιακὴ θεσμοθέτηση τοῦ σχολείου τῶν λαϊκῶν τάξεων, ὁ ἀλφαβητισμὸς τῶν κοριτσιῶν ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες σιωπῆς, ἀπαιτοῦν τώρα ἓναν ὄγκο κειμένων πρὸς ἀνάγνωση καὶ σχολιασμὸ ἀπὸ ἑκατομμύρια ὑποψήφιους ἀναγνώστες. Ἡ λειτουργία τῆς ἀνάγνωσης ἔχει ξεφύγει πιά ἀπὸ τὰ μοναστήρια καὶ τὶς πανεπιστημιακὲς αἴθουσες κι ἔχει μπεῖ σχεδὸν σὲ κάθε σπίτι, στὴν ἀρχὴ ὡς οἰκογενειακὸ προσευχητᾶριο καὶ κατόπιν ὡς λαϊκὸ μυθιστόρημα.

Ὁ 19^{ος} αἰῶνας θεωρεῖται ὁ κατεξοχὴν αἰῶνας ἀνάπτυξης τοῦ μυθιστορήματος, αὐτοῦ πὺ σήμερα ὀνομάζουμε κλασικὸ. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πὺ ὁ

Ντοστογιέφσκι καταδικασμένος στο κάτεργο της Σιβηρίας κρύβει στα κουρέλια του μία Βίβλο, την οποία και διαβάζει ανελλιπώς για τρία χρόνια. Ἀπὸ τὴ στιγμή πὸ ἀποφυλακίζεται, ξεκινάει καὶ γράφει ἐκεῖνα τὰ μυθιστορήματά του πὸ θὰ γίνουν διάσημα. Δὲν ξέρουμε τί θὰ συνέγραφε ἂν δὲ ζοῦσε ἐκεῖνα τὰ κρίσιμα χρόνια μέσα στὴν ἀναγνωστικὴ ἀνάσα τῆς Βίβλου.

Ἄς ἀναρωτηθοῦμε ἐπίσης γιὰ τοὺς ἄθλιους τοῦ Βίκτωρα Οὐγκώ, τί θὰ ἦταν αὐτὸ τὸ βιβλίο χωρὶς τὸν ἐπίσκοπο Μυριήλ, πὸν χαρίζει τὰ ἀσημένια κηροπήγια στὸν Γιάννη Ἀγιάννη. Ἄλλωστε τὸ συγκεκριμένο μυθιστόρημα ἀπέκτησε ἀπὸ νωρὶς τὴν προσωνυμία τὸ *κοινωνικὸ εὐαγγέλιο*.

Βλέπουμε ὅτι ἡ Εὐρώπη ἀξιώθηκε μυθιστορήματα στὰ ὁποῖα ἡ ἐπίδραση τῆς Βίβλου εἶναι φανερή. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ πότε ἐμφανίζεται ὡς ἔμπνευση συνέχειας καὶ διαστολῆς τοῦ βιβλικοῦ κόσμου καὶ πότε ὡς ἓνα γόνιμο χωράφι γιὰ διαφωνίες κι ἀντιπαλότητες. Ἀνάλογη ἐπιρροὴ ὑπάρχει καὶ στὸ θέατρο, ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὴ *Σαλώμη* τοῦ Ὁσκαρ Γουάιλντ.

Ὁ αἰῶνας πὸν ἀκολουθεῖ, ὁ 20^{ος}, θὰ ἐπανέλθει μυθιστορηματικὰ ἔχοντας μαζί του κερδισμένο ἓνα νέο περιβάλλον φιλοσοφικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖο καλλιεργοῦν οἱ κοινοβουλευτικὲς δημοκρατίες ὅσο πληθαίνουν. Εἶναι ἀλήθεια πὸς ἀλλιῶς μπαίνει στὸν βιβλικὸ κόσμον γιὰ νὰ τὸν ἀναδεύσεις, γιὰ νὰ τὸν φωτίσεις καὶ ἴσως καὶ νὰ τὸν ἀμφισβητήσεις ὅταν ζεῖς σὲ μία δημοκρατία παρὰ ἂν ζεῖς σὲ ἓνα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ δεσποτικὰ καθεστῶτα πὸν κυριαροῦσαν στὸν 19^ο αἰῶνα.

Ὁ Τόμας Μὰν συγγράφει στὸν Μεσοπόλεμον τὴν τετραλογία Ὁ Ἰωσήφ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Στὰ 1943 ὁ Ἰταλὸς Κάρλο Λέβι τὸ Ὁ Χριστὸς σταμάτησε στὸ Ἔμπολι, ἐνῶ τὸ 1991 ὁ νομπελίστας Πορτογάλος Ζόζε Σαμαμάγκου τὸ Κατὰ Ἰησοῦν Εὐαγγέλιο. Αὐτὰ τὰ μυθιστορήματα ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα χρησιμοποιοῦν μὲ ἀλληγορικὸ τρόπο τὸν βιβλικὸ κόσμον γιὰ νὰ μιλήσουν γιὰ συγκαιρινὰ τους πάθη, κυρίως γιὰ τὸν πόλεμον, τὴ φτώχεια καὶ τὴν ἐξουσία.

Στὴν περίπτωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος ζοῦμε τὴν παρουσία τοῦ βιβλικοῦ κόσμου σὲ σμίκρυνσιν ἢ ὡς ὑποψία. Θὰ πρέπει βέβαια νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα ἔρχεται στὰ γράμματα ἔτσι κι ἀλλιῶς μὲ μία ἀξιοσημείωτη χρονικὴ καθυστέρηση. Αὐτὸ ἔχει νὰ κάνει μὲ τὶς ἰδιαίτερες οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς δομὲς μίας ἀγροτικῆς βαλκανικῆς χώρας, ὅπως ἦταν τότε ἡ Ἑλλάδα. Ἐχει νὰ κάνει μὲ τὴν κυριαρχία τοῦ προφορικοῦ λόγου ἔναντι τοῦ γραπτοῦ, μὲ τὴν οὐσιαστικὴ μονοκρατο-

ρία τῆς ποίησης. Δὲν εἶναι τυχαῖο νομίζω πὼς ἀπὸ νωρῆς ἔχουμε ἐξαιρετικές ποιητικές δημιουργίες, ὅπως τὰ δημοτικά τραγούδια γιὰ παράδειγμα, ἀλλὰ ἔλλειψη οὐσιαστικῆς παρουσίας στὴν πεζογραφία. Ἔλλωστε ἀκόμη καὶ σήμερα ὡς ἑλληνικὴ λογοτεχνία θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κόσμον περισσότερο ἢ ποίηση παρὰ ἢ πεζογραφία. Εἰδικότερα ἢ περίπτωση τοῦ μυθιστορήματος φαίνεται πὼς διαχρονικὰ εἶναι δύσκολο νὰ συγκινήσει τὸ παγκόσμιον ἀναγνωστικὸ κοινόν. Μοναδικὴ ἐξαιρέση στὴ μεταφραστικὴ καὶ ἐκδοτικὴ πορεία ἀποτελεῖ ὁ Νίκος Καζαντζάκης. Τὸ γιατί ἀκόμη καὶ σήμερα τὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερπηδήσει τὸν ψηλὸ φράχτη τῆς πολιτισμικῆς μας ἰδιαιτερότητας –ἀλλὰ καὶ καχεξίας– εἶναι ἓνα ἐρώτημα, πὸν ἀπαιτεῖ ἐνδελεχῆ ἔρευνα κι ἀνάλυση γιὰ νὰ ἀπαντηθεῖ.

Γιὰ νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν ἀρχὴ τοῦ συλλογισμοῦ μας, στὴν καθυστέρηση τῆς ἐμφάνισης τοῦ μυθιστορήματος στὴ χώρα μας, ὑπάρχει ἓνα ἐπιπλέον στοιχεῖο πὸν προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει τὸ γεγονός: τὸ μυθιστόρημα ἀναπτύχθηκε στὴν Εὐρώπη παράλληλα μὲ τὴ γιγάντωση τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε ἐπὶ τῆς οὐσίας ποτὲ τῆς συγκροτημένης ἀστικῆς τάξης ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων στὴν Ἀθήνα, στὴν Πάτρα καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν τελευταία χάρις στὸν κοσμοπολιτισμὸ τῆς ἰσραηλιτικῆς κοινότητας. Ἐν κατακλείδι τὸ ἑλληνικὸ μυθιστόρημα ἐμφανίζεται στὴν ἱστορικὴ του πορεία μέσα στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία νὰ παρουσιάζει ὑστέρηση. Στὴν προσπάθεια ἀνίχνευσης βιβλικῶν ἐπιρροῶν τὰ εὐρήματα εἶναι λιγοστά. Θὰ προσπαθήσουμε στὴ συνέχεια νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ κάποια ἀπὸ αὐτὰ ἀλλὰ καὶ νὰ ψυχανεμιστοῦμε καὶ κάποιες πρῶτες ἀπαντήσεις.

Οἱ εἰδικοί μελετητὲς συμφωνοῦν πὼς τὸ πρῶτο ὀλοκληρωμένο νεοελληνικὸ μυθιστόρημα εἶναι Ὁ Πολυπαθὴς τοῦ Γρηγορίου Παλαιολόγου στὰ 1839. Οἱ προηγούμενες ἀπόπειρες τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου μὲ τὸ Φιλοθέου πάρεργα ἢ μὲ Τὸ σχολεῖο τῶν Ντελικάτων ἐραστῶν τοῦ Ρήγα ἢ μὲ τὸν Παπατρέχα τοῦ Κοραῖ διαθέτουν μυθιστορηματικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ δὲν εἶναι μυθιστορήματα. Τὸ μυθιστόρημα λοιπὸν ἐγκαινιάζεται μὲ τὸν Πολυπαθῆ, ὁ συγγραφέας τοῦ ὁποῦ δὲν εἶναι γεννημένος στὰ ὄρια τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας ἀλλὰ στὴν Κωνσταντινούπολη, στὶς ἀκμάζουσες ἑλληνικὲς, ἀστικὲς κοινότητες.

Μία προσεκτικὴ ἔρευνα τῆς μυθιστορηματικῆς παραγωγῆς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα εὐκόλα ξεσκεπάζει τὶς ἄμεσες ἐπιρροές, ἀπὸ γαλλικὰ κυρίως πρότυπα. Ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀνιχνεύεται στὸν Παναγιώτη Σουρῆ κυρίως στὸ μυθιστόρημά του Χαριτίνη ἢ τὸ κάλλος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, μὲ

τόν χαρακτηριστικό υπότιτλο *ἀντίδοτον τῶν κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ληρημάτων τοῦ Ε. Ρενάνου*. Πρόκειται γὰρ ἕνα μυθιστόρημα πού ἐξελίσσεται στοὺς Ἁγίους Τόπους μὲ φόντο τὴ μοναστικὴ ζωὴ γεμάτο διδασκισμοὺς καὶ μὲ σαφῆ πολεμικὴ διάθεση, ὅπως τὸ δηλώνει καὶ ὁ τίτλος του, ἀπέναντι στον Ἑρνέστο Ρενάν, ὁ ὁποῖος μέσω τοῦ πολύκροτου βιβλίου του *Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ* ἀρνεῖται τὴ θεϊκὴ καταγωγή του.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ πρέπει νὰ διευκρινίσουμε ὅτι μυθιστορήματα πού διαπνέονται ἀπὸ μία θρησκευτικότητά δὲ σημαίνει ἀπαραίτητα ὅτι νοηματοδοτοῦνται κίολας ἀπὸ τὰ βιβλικὰ κείμενα. Ὁ κόσμος τους φαίνεται νὰ χρωματίζεται ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ περιβάλλοντα πιὸ πολὺ ὡς παραφυάδα μίας λατρευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱερὰ γραφὴ αὐτὴ καθαυτὴ. Νομίζω ὅτι αὐτὸ ἐντοπίζεται καὶ στον Ἄ. Παπαδιαμάντη, ὅπου εἴτε στὰ μυθιστορήματά του εἴτε στὰ διηγήματά του ὁ κόσμος του εἶναι συχνὰ ἐκκλησιοκεντρικὸς ὄχι ὅμως πάντα βιβλικὸς ὡς θεματικὴ ἐπιρροή καὶ ὡς σκιαγράφηση χαρακτήρων. Στὸ πρόσωπο βέβαια τοῦ Παπαδιαμάντη συνυπάρχει ἡ ἰδιαίτερη ἐγγραμματοσύνη τοῦ συγγραφέα ἀλλὰ καὶ μία καθημερινὴ σχέση μὲ τὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ συγγραφέας γνωρίζει καλὰ τὰ ἱερὰ κείμενα καὶ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις παραθέτει ἀποσπάσματα ἀλλὰ καὶ προχωρᾷ σὲ σημάσεις καὶ σκιαγραφήσεις τῶν λογοτεχνικῶν χαρακτήρων μὲ βάση τὴ Βίβλο. Τέτοια παραδείγματα ἔχουμε κυρίως στὰ διηγήματά του, ὅπως στὸ *Ῥονεῖρο στὸ κῶμα*, ὅπου ἔχουμε ἀναφορὰ στὸ Ἑἶσμα Ἀσμάτων ἀλλὰ καὶ μία διακριτικὴ ἀλληγορία μὲ τὴν παραβολὴ τοῦ χαμένου προβάτου. Ἐνδιαφέρουσες ἀναφορὲς βρῖσκουμε στὴν *Φαρμακολύτριά*, στον *Ρεμβασμὸ τοῦ δεκαπενταυγούστου*, *Στὸ Χριστὸ στὸ κάστρο* κ.ἄ.

Τὸ ἴδιο νομίζω ὅτι μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε πὼς συμβαίνει στὶς περισσότερες ἐκφάνσεις τῆς ἠθογραφίας, ἐκεῖ πού ἀνιχνεύονται ἡ λαϊκὴ εὐσέβεια, ἡ καθημερινότητα τῆς ἐνορίας στὴν παραδοσιακὴ μορφὴ της, ἡ λειτουργικὴ ζωὴ, τὰ ἔθιμα, ὁ ἐτήσιος ἐκκλησιαστικὸς κύκλος. Αὐτὸ δὲν πρέπει ἴσως νὰ μᾶς προξενεῖ ἐντύπωση καθ' ὅτι στὴν ὀρθόδοξη βαλκανικὴ ἐνδοχώρα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ὁ γραμματισμὸς ἦταν ὀριακός, τὸ αἶτημα τῆς προσωπικῆς ἀνάγνωσης τῆς Βίβλου ὡς ὁδοῦ ἀτομικῆς σωτηρίας ἦταν ἀκόμη ἀγνωστο. Οἱ ἀπλοὶ χωρικοὶ τῆς ἐποχῆς πού ἐνσαρκώνουν τοὺς χαρακτῆρες τῶν κειμένων, πού διαβάζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ κυρίες σὲ ἀθηναϊκὰ σαλόνια, μετέχουν τῆς παραδόσεως μ' ἕναν τρόπο σαρκικό. Οἱ ἀκολουθίες τῆς ἐκκλησίας τους, τὰ συναξάρια τῶν Ἁγίων, οἱ διηγήσεις γιὰ

τοπικά θαύματα, οἱ νηστεῖες σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ τελετουργικὰ ἔθιμα ἀλλὰ καὶ οἱ προλήψεις, ὠθοῦν στὸ περιθώριο τὶς ἀφηγήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ σὲ κάποιον βαθμὸ ἀκόμη καὶ τὴν κειμενικὴ ἀφήγηση τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ στὴν Καινὴ Διαθήκη.

Καθὼς ὁ εἰκοστὸς αἰῶνας προχωρᾷ καὶ προστίθενται κι ἄλλοι τίτλοι στὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα, ἡ θεματικὴ ἐξακολουθεῖ νὰ βρίσκεται σὲ στενὴ σχέση μὲ τὶς ἐθνικὲς περιπέτειες ὅπως ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ, ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος καὶ ὁ Ἐμφύλιος ποῦ ἀκολουθεῖ. Στὴν θεματολογία αὐτὴ ἐνσωματώνονται οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες, ἡ μετανάστευση καὶ ἡ ἀνθρώπινη συνθήκη ὑπαρξῆς στὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα, τὰ ὁποῖα στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια ἔχουν γιγαντωθεῖ. Τὰ βιβλικὰ θέματα ἐξακολουθοῦν νὰ μένουν στὸ περιθώριο ἀκόμη καὶ ἀπὸ συγγραφεῖς ποῦ εἶναι φανερά ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ ἀπὸ ὑστεροὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Φώτης Κόντογλου καὶ ὁ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης.

Κάποιες φορὲς ἐμφανίζονται προμετωπίδες ποῦ ἀντιγράφουν βιβλικοὺς στίχους. Τέτοιες ἀναφορὲς βρίσκουμε στὸν Διονύσιο Ρώμα, στὸν Τάσο Ἀθανασιάδη κ.ἀ. Μία ἰδιαίτερη σχέση ἐντοπίζουμε σὲ αὐτὸ τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖο εἶναι καὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα ποῦ ἐγκαινιάζουν τὴν παρουσία τῆς μικρασιατικῆς τραγωδίας. Τὸ 1931 ὁ νεαρὸς ἀκόμη Ἡλίας Βενέζης δημοσιεύει τὸ *νόμμερο 31328*, τὸ μυθιστόρημα ποῦ τὸν καθιερώνει στὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐδῶ ἀποτυπώνονται οἱ ἐμπειρίες τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὰ τᾶγματα ἐργασίας τῆς Ἀνατολίας στὰ ὁποῖα θανατώθηκαν χιλιάδες Ἕλληνες. Κάθε κεφάλαιο ξεκινᾷ μὲ ἓνα μῶτο ἀπὸ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ σὲ μία προσπάθεια συνομιλίας τῶν παθῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ αὐτὰ τῶν ἡρώων τῆς Διαθήκης, μία προσπάθεια διαστολῆς καὶ ἀνύψωσης τῆς ἐθνικῆς τραγωδίας σὲ μία εὐρύτερη θέαση.

Στὰ 1955 ὁ κόσμος τῆς Βίβλου καὶ συγκεκριμένα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἔρχεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἐπιφάνεια καὶ μάλιστα μέσα ἀπὸ θορυβώδη δημοσιότητα μὲ τὸν Νίκο Καζαντζάκη καὶ τὸ πολύκροτο μυθιστόρημά του *Ὁ τελευταῖος πειρασμός*, βιβλίον ποῦ γέννησε μία σειρά ἀντιδράσεων ἀπὸ τὸ πολιτικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ κατεστημένον τῆς ἐποχῆς. Νομίζω ὅτι ὁ χρόνος ποῦ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθοῦμε στὸ ἴδιον τὸ μυθιστόρημα, θεωρῶ ὅμως ἀπαραίτητο νὰ ἀντιγράψουμε ἐδῶ τὶς πρῶτες γραμμὲς ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα:

Ἡ δυναδικὴ ὑπόσταση τοῦ Χριστοῦ στάθηκε γιὰ μένα πάντα βαθύ, ἀνεξερεύνητο μυστήριον· ἡ λαχτάρα ἡ τόσο ἀνθρώπινη, ἡ τόσο ὑπεράνθρωπη

να φτάσει ὁ ἄνθρωπος ὡς τὸ Θεὸ – ἢ πιὸ σωστά: να ἐπιστρέφει ὁ ἄνθρωπος στὸ Θεὸ καὶ να ταυτισεῖ μαζί του· ἢ νοσταλγία αὐτή, ἢ τόσο μυστική καὶ συνάμα τόσο πραγματική, ἄνοιγε μέσα μου πληγὲς καὶ πηγὲς μεγάλες.

Εἶναι νομίζω ἡ πρώτη φορά πού ἓνα ἑλληνικὸ μυθιστόρημα στέκεται πρόσωπο με πρόσωπο με τὸν βιβλικὸ κόσμο, γεννιέται ἀπὸ αὐτόν, τὸν προεκτείνει, τὸν μεταλλάσσει καὶ προβάλλει ἓνα διαφοροτικὸ κοσμοεἶδωλο καὶ μία προσωπικὴ τοῦ συγγραφέα ἐκδοχὴ τῆς θεότητας.

Ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης, ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Ν. Καζαντζάκη, με τὸν ὁποῖο τὸν συνδέει ἐπιπλέον καὶ μία σχέση μαθητείας δημοσιεύει στὰ 1970 τὸ *Ὁ ἄγγελος στὸ πηγάδι. Μία Μεγαλοβδομάδα*. Ἐπειδὴ τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε να κάνω μία σύντομη ἀναφορά: Ἔνας στρατιώτης ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὸ μικρασιατικὸ μέτωπο ἀντιμετωπίζει στὸ σπίτι του μία ἱστορία μοιχείας καὶ προδοσίας. Ἄηδισμένος καταφεύγει σ' ἓνα μοναστήρι καὶ ὡς δόκιμος μοναχὸς προσπαθεῖ να ξεπεράσει τὸ μῖσος του καὶ τὶς πληγὲς ἀπὸ τὴ βία τοῦ πολέμου. Σὲ ἓναν ἰδιόμορφο λάκκο, ὅπου συνήθιζαν να ἀπομονώνονται ἀσκητές, προσπαθεῖ να βρεῖ τὸν δικὸ του δρόμο γιὰ τὸν Θεὸ μέσα ἀπὸ τὴ λατρεία του γιὰ ἓνα ἄσπρο πανέμορφο πουλάρι. Ὁ περίγυρός του ὅμως ἔχει ἄλλη γνώμη. Τὸ ἄσπρο πουλάρι, σύμβολο ἀθωότητας, μία ἄλλη ἐκδοχὴ τοῦ ἀμνοῦ, θὰ πάρει τὸν δρόμο τῆς θυσίας. Ὅλο τὸ μυθιστόρημα εἶναι γεμάτο ἀναφορὲς καὶ συμβολισμοὺς ἀπὸ τὴ Βίβλο, ὅμως καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὸ πραγματεύεται ἐπὶ τῆς οὐσίας τὸ θέμα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

Τελειώνοντας αὐτὴ τὴν περιδιάβαση στὸν κόσμο τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος ἐκτιμοῦμε ὅτι πιθανότατα δὲ θὰ ἔχουμε ἐντοπίσει ἀρκετὰ στοιχεῖα καὶ ἀναφορὲς, καθὼς τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔχουμε μία πραγματικὴ ἐκδοτικὴ ὑπερπαραγωγή. Κάποια ὅμως στερεὴ σχέση με τὸν κόσμο τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲ φαίνεται να ἔχει ἐμφανισεῖ. Οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦν να κρατοῦν τὸν βιβλικὸ κόσμο σὲ ἀπόσταση κι ἀποφεύγουν συσχετισμοὺς, θεματικὲς συνάψεις καὶ συμβολισμοὺς. Ὑπάρχουν ἀνάμεσα τους κάποιες λίγες ἐξαιρέσεις κυρίως ὡς αἰρετικὲς γραφές, λοξὰ βιαστικὰ κοιτάγματα, ὅπως αὐτὴ τοῦ Νίκου Παναγιωτόπουλου στὴν *Ἁγιογραφία*, τοῦ Θωμᾶ Ψύρρα στὸ *Μαζὰν Ἀθά*, τοῦ Θανάση Τριαρίδη στὰ *Μελένια λεμόνια* κ.ἄ.

Κλείνοντας ἴσως ἤρθε ἡ στιγμὴ να μιλήσω γιὰ λίγο καὶ ὡς «ἀπολογούμενος» καθότι μυθιστορηματογράφος. Προσωπικὰ δὲ θὰ ἀπέκλεια στὸ μέλλον μία συγγραφικὴ ἀπόπειρα ἐμπνεόμενη ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς Βίβλου,

ὁ Σαραμάγκου μᾶς ἔχει δείξει τὸν δρόμο. Λίγες δεκαετίες πρὶν ὁ Καζαντζάκης μίλησε γιὰ *μυστήριο* καὶ *λαχτάρα* πὸν δὲ σβήνει. Μὲ ὁδηγὸ αὐτὸς τις δύο λέξεις βάζει κανεὶς ἀγκωνάρια καὶ χτίζει μυθιστόρημα.

Ὡς πρὸς τὴ σχέση Βίβλου - μυθιστορήματος διαβλέπω –καὶ αὐτὸ εἶναι μόνον προσωπικὴ ἐκτίμηση– ὅτι πιθανῶς θὰ συμβοῦν συναντήσεις στοῦ μέλλον. Ἡ Βίβλος σήμερα μπρὸς στὰ μάτια ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ ἀναγνωστῶν δὲν εἶναι τελικὰ παρὰ ἓνα δισχιλιετὲς ὁδοιπορικὸ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐρήμου, καθὼς κτίζουν σιγὰ σιγὰ ἓναν καινούριον πολιτισμό, αὐτὸν στοῦν ὁποῖο ἔν πολλοῖς ζοῦμε ἀκόμη καὶ τώρα. Ἡ ζωὴ ὅμως σήμερα εἶναι κι αὐτὴ μία ἔρημος, καθότι ἡ μεταπολεμικὴ αἰσιοδοξία ἔχει πιά ὑποχωρήσει καὶ οἱ κάθε λογῆς Φιλισταῖοι ἐπιβουλεύονται ὅλα αὐτὰ πὸν θεωρούσαμε ὡς τώρα στοῦν δυτικὸ κόσμον ἐξασφαλισμένα. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ πρακτικὴ τῆς ἀκατάσχετης κατανάλωσης, αὐτὸ τὸ λατρεμένο μοσχάρι μὲ τὰ χρυσὰ κέρατα, κάποια στιγμή θὰ τελειώσει. Στὰ κατοπινὰ χρόνια, σὲ κάποια περιβαλλοντικὴ ἔρημο, θὰ ἀκούγεται μόνον ὁ ἄνεμος καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ ξανασηκώσουν τὸ κεφάλι τους πρὸς τὰ ἄστρα καὶ θὰ προσπαθήσουν νὰ ἀφουγκραστοῦν κάποια ρωμαλέα φωνὴ μέσα ἀπὸ τὰ σύννεφα. Ἡ λογοτεχνία θὰ προσπαθήσει καὶ πάλι νὰ ἐπαναδιατυπώσει τὰ σημαντικὰ κι ἄλλα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Τὸ μυθιστόρημα, νεοελληνικὸ καὶ παγκόσμιον, θὰ εἶναι ἐκεῖ γιὰ νὰ γράφει γιὰ τὴ νοσταλγία τῆς χαμένης ἐνότητας καὶ ὁλότητας, γιὰ μίαν ἀκόμη περίοδο ὑπαρξιακῆς ἐρημιᾶς, ἀγωνιώντας πάντα γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὴν ἀλήθεια της.

Σᾶς εὐχαριστῶ